

amikor később együtt diákoskodott Bukarestben tanuló másik gyermekünkkel. Emese még vakációzott is nálunk, a kamaszodó Lászlóval és Endrével még fociztunk is együtt. Lászlótól ezen kívül nemzet-szeretetet is tanultam, egészen sajátos módon, Endrének pedig a helyállását mai napig tiszteltem.

Elöljárónk Kozma Zsolt, de azért nem úszta meg azt, ami manapság az egyházban és a magyar közéletben is elég gyakori, ahol az emberek egymást nyírják, sőt kinyírják: én is nyírtam Kozma Zsoltot. Amikor kezembe került, igen. Majd meglátják [ti. a könyv képmellékletében], miként.

„Utoljára elöljárónk” kezd feledékeny lenni. Ha valakinek az irodalomjegyzéke háromszáz címet tartalmaz (és – örüljenek a tanítványok! – írásainak egyharmada még a fiókban van), akkor miként lehet az, hogy egyik könyve nincs a felsoroltak között. Én legalább is nem lettem a Teológiai idegen szavak, kifejezések, szólások szótárát. Sok más olyan könyve van kezem ügyében, amit naponta használok, de ezt igazán sűrűn használok, nem tudok megenni nélküle.

Summa summarum: hálás vagyok az Úristennek, hogy valamennyire – nem megértettem Kozma Zsoltot, de – közel kerülhettem hozzá; és hálás vagyok, hogy Kozma Zsolt által is közelebb kerülhettem az Úristenhez.

(Juhász Tamás)

Emlékek és tények Kozma Zsolt beszélgető-könyve nyomán²

A Kozma Zsolttal való személyes megismerkedést Makkai Sándornak köszönhetem. De nem azért, mert 1995-ben nála doktoráltam az egykori püspök, majd debreceni professzor munkásságából, hanem azért, mert az 1991. november 8-án, a kolozsvári Farkas utcai templomban tartott Makkai-emlékünnepevényen együtt tarthattunk előadást. Akkori előadásának tőle kapott, vékony átütőpapírra írt másolatát a mai napig felteve őrzöm. Kozma Zsolt Makkai teológiai gondolkodását három fogalom köré csoportosító, „Hit, egyház, nemzet – Makkai Sándor látásában” című előadása³ közben majd kiugrottam a bőrből. Abban a számomra feledhetetlen, torokszorogató légkörben és demonstratív Farkas utcai tömegben, szinte bekezdésenként tört fel bennem az igenlés: „Igen, ezt én is így gondolom!” Amit most Kozma Zsolt mond, az bennem is megfogalmazódott Makkaiival kapcsolatban, én is így látom. Nagy dóziszban, hitelesen és szentséges körülmények között kaptam megerősítést afelől, hogy Makkai életműve, mint doktori téma rám talált, megragadott, társamul szegődött és ugyanakkor Isten elém hozta azt az embert, akit Ő jelölt ki számomra témavezetőül, és akin keresztül megerősítő visszaigazolásal áldotta meg azt a merészségemet, hogy Barcza József debreceni kutatóprofesszor helyett elvállaltam a jeles alkalommal a beugrást.

1991. november 8-tól Kozma Zsoltra úgy tekintek, előadásait úgy hallgatom, írásait úgy olvasom, mint aki referencia-embereim egyike. Ott van azon kevesek táborában, akik számomra „kontroll-emberek”, „kontroll-személyiségek”, akik megmérik a szavaimat, gondolataimat, akik őszinte szívvel tudnak bírálni és eligazítással megajándékozni. Akkor is, ha a fizikai távolság miatt – sajnos – nem találkozunk túl sokat, azért az észjárása, a mentalitása számomra jelen van. S ahogyan az a referencia-embereimmel lenni szokott (vele is így van): dialógusban lenni velük – életszükséglet. Megmérnek és hozzájuk mérhetem magam.⁴

Biztosan sok összetevője is van ennek a hullámbossz-azonosságnak, de közülük is kiugrik néhány, ami engem, a fiatalabb pályatársat feltétlenül megerősít:

² Elhangzott Nagyváradon is, 2009. október 30-án.

³ Megjelent: Kozma Zsolt: Hit, egyház, nemzet – Makkai Sándor látásában. In: *Protestáns Szemle* 1992/1, 8–11., valamint Kozma Zsolt: *Önazonosság és küldetés*. Kolozsvár 2001, 105–108.

⁴ Vö. Makkai Sándor: *A nagy személyiségek nevelői jelentősége*. Különlenyomat az *Atheneum* 1913. évfolyamából, 17.

Azt érzem a szóra bírt Kozma Zsolt válaszaiból, hogy amikor a teológiai mindenesség látszat-polihisztoritását, a különböző katedrákba kóstolás dilettantizmusát vagy amatőrségét az „amao” – szeretni igével tompítja, azért az egyikünk számára sem kétséges, hogy ő úgy általában és mindenestől szereti a teológiát. Kozma Zsolt a teológiai tudomány komplexitásának képviselője. Igenis, minden tárgy fontos, minden megtalálja a maga értelmét és helyét szolgálatunk segítése terén. Az egyházformáló teológus-lelkület egy életen keresztül küzd a teológiai munka és az egyházi szolgálat „hiánybetegségeivel”: a felszínes biblicitással, a felületes exegézissel, a rendszertelen gondolkodással, a történelmi és egyházi identitáskrizissel, a szociális érzéketlenséggel, a fogalmazás-gátlós pongyolással, a képmutató vallásoskodással és a kirívó műveletlenséggel. A teológus-lelkület abban érdekelt, hogy a keresztyén teológia teljes kritikai eszköztárát a lelkészi szolgálat rendelkezésére bocsássa. Már Schleiermacher megmondta, hogy jó lekipásztor csak jó teológusból lehet.

Ez a teológus-lelkület olyan önálló teológiai gondolkodásra törekszik, amely mégis sajátosan erdélyi magyar református áramkörbe kapcsol be és Kozma Zsolt teológiai tanulmányai számomra kontinuitásos láncszemek, amelyekben a magyar teológia önértékén és a magyar tudományosságon és értékszemléleten óriási hangsúly van. Teljesen ide illőnek és kifejezőnek tartom ebben a tekintetben Makkai Európai magyarság című esszéjének szavait: „önmagunkért kell európai nemzetnek lennünk. Ez, éppen ebből kifolyólag, valami egészen mást jelent, mint Európa utánzójának, szolgájának vagy éppen majmolójának lenni. Nincs szükségünk Európa bűneire, igazságtalanságaira, szélsőségeire, képmutatására, felfuvalkodottságára. Saját magyar jellemünk és szellemiségünk kifejtésére van szükségünk az európai kultúra valódi és örök értékeinek érvényesítése által. A mi európai feladatunk: embernek lenni – magyarul... lehetünk különb európaiak, mint a politikai Európa. Ki tudja, talán mi vagyunk azok, akik magyar nemzeti kultúránk által visszaadhatjuk az „európai” szó elveszőben levő bittelét, európai erényeket valósítván meg Európa bűnei nélkül.”⁵

Egész eddigi teológiai tanári munkásságának igyekezete számomra azért tanulságos, amit a Tunyogi Lehel kérdéseire adott válasza több ízben meg is erősítenek, hogy kátartóan és következetesen keresi és munkálja az Isten – Szentírás – igehirdető – gyülekezet – „állomások” közötti „útvonal” járhatóvá tételét.⁶ A könyv különböző tematikus egységeihez találóan illesztett fragmentális „Metszetek”, mint amelyek felidéznek az igehirdető Kozma Zsolt arcélét is, mindennél jobban bizonyítják ezt.

Mivel Kozma Zsolt szóba hozza a kötetben debreceni díszdoktorátusát,⁷ sőt még a képmellékletek között is szerepel az esemény néhány mozzanata, ezért én is reflektálok a 2000. esztendőre. Közfelkiáltással lett Kozma Zsolt díszdoktorunk Debrecenben, és az nem az egykori doktoranduszja nyomására történt. Ekkorra már egyértelművé vált és köztudomású lett, hogy kicsoda és milyen értékek letéteményese Kozma Zsolt. Előadásai és tanulmányai, könyvei és prédikációi megmutatták felkészültségét, lelkületét, őszinteségét. Különösen kiválógtak ezek az előadásai után következő eszmecsereik idején adott válaszaiból.

Örülök, hogy szemébe mondhatom Kozma Zsoltnak azt, amit báta mögött is így szoktam mondani: díszdoktorátusai, aranygyűrűs teológus címe és a nyugdíjba vonulásakor rendezett konferencia is őszintén arról szól, hogy a benne lévő egyediséget, önálló erdélyi magyar református teológiai gondolkodást Istentől kapott ajándékként becsüljük meg. Ezzel is azt szeretnénk kifejezni, hogy nem

⁵ Makkai Sándor: *Európai magyarság*. Székfoglaló a Tisza István Tudományos Társaságban. Különlenyomat. Debrecen 1937, 26. Makkai írása megjelent még in: *Debreceni Szemle – Válogatás az 1927–1944. évfolyamok anyagából*. Szerkesztették: Gunst Péter – Angi János – Bényei Tamás – Pósn László. Debrecen 1993, 18.

⁶ Ezzel kapcsolatos részletesebb ismertetésemhez ld. Fekete Károly: *Kozma Zsolt – az igehirdető*. In: *Református Szemle* 2004/6, 635–641.

⁷ *Vö. Szóra bírna*, 263–264.; 308.; 310–312.

haló poraiban kell felfedeznünk az Istentől adott öt-talentedumainkat, hanem még életükben kell megbecsülésben részesíteni az arra érdemeseket. Ennek a kultúráját is meg kell teremtenünk... Milyen jó, hogy ebben ez az alkalom is elenjár!

A tisztelők és az anyaországi tanítványok nevében köszönöm Professzor Úr vallomássorozatát, amelyet megosztott velünk. Nagy Szőlősi Mihály 1676-ban Kolozsvárt megjelent Lobogó szövétnék című irásának szavaival kérem: „Te azért Isten belső embere! Sanyargasd meg testedet s gondold meg, hogy az idő rövid, az ellenség serény, az akadály sok, a munka nagy s gondos, a számaddá elszenvédhetetlen, a nyáj szilaj s fene, ha híven felelsz meg hivatalodnak, a megígért jutalom kimondhatatlan, azért legelless meghármaztatva, mint az Úr megparancsolta, úgy mint: Nyelvel, Élettel, Pennával.”⁸

(Fekete Károly)

Tisztelt Egybegyűlték!

Ez a könyv meglepetés volt számomra. Először azon lepődtem meg, hogy Tunyogi Lebelnek sikerült Kozma Zsoltot szóra bírnia. Állítom, hogy ez nem kicsiny mutató, hiszen Professzor Urat úgy ismertük, mint akit nem könnyű megszólaltatni. Rá kell bírni, meg kell győzni, enyhe erőszakot kell alkalmazni, s akkor sem biztos a siker.

Aztán, meglepő számomra az az őszinteség és az a könnyedség, ahogyan mesél. Most nem előadást tart, nem ígét hirdet, habár a beszélgetés fonalába óhatatlanul beleszővődnek ezek is, hanem saját életéről beszél. Közel enged magához, s olyan dolgokat, eseményeket mond el, amiket kevesen, csak a hozzá igazán közel állók tudhattak róla.

Nem tudtam, hogy Kozma Zsolt tizenhét és fél évesen Bustya Dezsővel az IKESZ-nek (az Ifjúsági Kommunista-ellenes Szervezetnek) volt tagja, s társaival együtt – az ötvenes évek elején – fiatalos lendülettel rendszerellenes kiáltványt nyomtattak WC-papírra.

Azt sem tudtam, hogy megjárta a híres júlavai börtönt is, mégsem került fel az ártatlanul börtönbe zárt lelkészek listájára, amint mondja, bizonyára azért nem, mert ő nem volt ártatlan, hiszen ő ártani akart a kommunista rendszernek.

Ámulva olvastam arról, amikor második letartóztatása alkalmával a szembesítésnél a legjobb barátja és lelkész-társa vallott ellene, kitalált hazugságokkal.

Arról sem volt tudomásom, hogy Kozma Zsolt kétszer is megbukott... a „demokratikus centralizmus” vizsgán, amit a külföldi tanulmányút érdekében kellett volna letennie az állami megbízottak előtt.

Tudtam, hogy következetes, olykor konokul, de azt nem, hogy még régebb megfogadta, hogy a hegyeshalmi határt semmilyen céllal át nem lépi, és fogadalmát meg is tartotta.

Azt sem tudtam, hogy majdnem olyan, mint az édesanyja, de mindig az édesapjára szeretett volna hasonlítani. Nem tudtam, hogy szeret verseket szavalni, s tud zongorázni is.

Tudtam, hogy nagyszerűen pingpongozik, s azt magam is tapasztaltam, milyen kozmazsoltosan csavarja a labdát; de azt nem tudtam, hogy minden játékot kedvel: szeret kártyázni, römizni és keresztretjérvényt fejteni. A játéokban a játékoságot szereti.

Azt sem tudtam, hogy Kozma Zsoltnak vannak „eretnek” gondolatai is. Nos, könyvében ezeket sem hallgatja el, inkább vitára bocsátja őket, hadd gondolkozzunk és beszéljünk róluk.

Igen, néhány dolgon meglepődtem, másokat viszont természetesnek tartottam, szinte elvártam ettől a könyvtől. Hiszen Kozma Zsolt nem tud kibújni a bőréből. Ugyan, miért is tenné? Most is hozza a formáját: önmagát adja. A hosszú beszélgetések során végigveszi egyházi életünk minden fontos kérdését, és miközben véleményt mond, igei látással most is oktat és tanít. Nem kerüli a fájó, nehéz témákat sem. Génjeiben bitorozza az ellenzékiiséget, de tudja, hogy minden ellenzékiiségnek határa van, és ezt már nem szabad átlépni, mert ő mindig az egyházért ellenzéki, sohasem az egyház ellen.

⁸ Nagy Szőlősi Mihály: *Lobogó szövétnék*. Kolozsvár 1676; megjelent: Budapest 1937, 8.